

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Микола ГАЛІВ, Лідія ЛАЗУРКО

**ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИОГРАФІЇ ІСТОРІЇ ОСВІТИ
(середина ХІХ – кінець ХХ ст.)**

Методичні рекомендації до семінарських занять

Дрогобич 2021

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка
(протокол № від 2021 р.)

Рецензенти:

Тельвак Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Стецик Юрій Орестович, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Льницький Василь Іванович, завідувач кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доктор історичних наук, професор.

Галів М.Д., Лазурко Л.М. Епістемологічні засади української історіографії історії освіти (середина XIX – кінець XX ст.). Методичні рекомендації до семінарських занять / Микола Дмитрович Галів, Лідія Миколаївна Лазурко. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021. – ..... с.

Навчально-методичне видання «Епістемологічні засади української історіографії історії освіти (середина XIX – кінець XX ст.). Методичні рекомендації до семінарських занять» призначене для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія й укладене відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Епістемологічні засади української історіографії історії освіти (середина XIX – кінець XX ст.)». У виданні подаються теми семінарських занять та методичні рекомендації до них, список рекомендованої літератури.

УДК 94(477)(073)
Г-90

© Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021

ЗМІСТ

Вступ

Тема 1. УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ
(СЕРЕДИНА ХІХ – КІНЕЦЬ ХХ СТ.)

Семінарське заняття № 1.

Тема 2. СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРАТИВУ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 2.

Семінарське заняття № 3.

Тема 3. ПОЛІТИЧНО-ІДЕОЛОГІЧНІ ДОКТРИНИ
ЯК ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ УКРАЇНСЬКОЇ
ІСТОРІОГРАФІЇ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 4

Семінарське заняття № 5

Тема 4. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЗАСАДИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРАТИВУ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 6

Семінарське заняття № 7

Семінарське заняття № 8

Тема 5. СИНТЕЗ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ НАУКОВИХ ЗНАНЬ
У СТУДІЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 9

Семінарське заняття № 10

Тема 6. ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ
ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Семінарське заняття № 11

Семінарське заняття № 12

Тема 7. ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ПРИКЛАДНІ
МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ ЗНАННЯ
УКРАЇНСЬКИМИ ІСТОРИКАМИ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 13

Семінарське заняття № 14

Семінарське заняття № 15

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Епістемологічні засади української історіографії історії освіти (середина XIX – кінець XX ст.)» має на меті ознайомити аспірантів із засадами нагромадження українськими вченими середини XIX – кінця XX ст. наукового знання з історії освіти. Завдання дисципліни полягає у формуванні загальних і фахових компетентностей здобувачів третього рівня вищої освіти. Так, дисципліна націлена на формування таких фахових компетентностей: здатність розуміти системність, динамічність, взаємозв'язок, детермінованість і цілісність історичних явищ, здійснювати різні види історико-дослідницького аналізу (історико-логічний, компаративний, ретроспективний); здатність визначати мету, завдання, стратегію наукового дослідження, висувати гіпотези; аналізувати й узагальнювати отримані в результаті наукового дослідження експериментальні дані, робити обґрунтовані узагальнення і висновки та оформляти їх у вигляді звіту, тез, наукових статей тощо; здатність опрацьовувати джерельну базу дослідження, знаходити, відбирати, контекстуалізувати та інтерпретувати значні масиви архівного та документального матеріалу, проводити дослідницьку діяльність з урахуванням досягнень сучасної історіографії конкретної проблеми та інтелектуальних дискурсів в історіографії загалом; здатність організовувати та реалізувати науково-дослідну роботу у галузі історії.

Вивчення дисципліни передбачає досягнення таких програмних результатів навчання: знання і розуміння актуальних проблем, новітніх досягнень і сучасних тенденцій розвитку історичної науки в Україні та за кордоном; знання і розуміння методів наукового дослідження в галузі історії та археології; знання і розуміння специфіки методологічних засад історичних та історіографічних досліджень (принципи історизму, об'єктивності, системності, критичного аналізу та ін.); знання і розуміння джерел з інтелектуальної історії як носіїв відомостей про процес творчості, продукування ідей, теорій, концепцій, створення наукових праць, творів літератури, мистецтва, архітектури, формування суспільно-політичної і релігійної думки, особливості їх класифікації та методики дослідження; знання і розуміння основ найбільш знаних історіографічних напрямів та їх подальшу еволюцію; уміння планувати та виконувати власне наукове дослідження, що вирізняється науковою новизною, має теоретичну цінність та практичне значення, базується на критичній роботі з джерелами та аналізі історіографії проблеми; формулювання суджень про логіку наукового пошуку, послідовність й обґрунтованість висунутих положень, а також використання широкого арсеналу методів наукових досліджень; наукову діяльність, інфраструктуру міжнародного і вітчизняного дослідницького простору, правила проведення аналізу наукової інформації; формулювання суджень про тенденції і закономірності розвитку історичних знань.

Очікуваними результатами вивчення дисципліни «Епістемологічні засади української історіографії історії освіти (середина XIX – кінець XX ст.)» є:

знання мети, завдань, змісту навчальної дисципліни, її історіографічної та джерельної бази; світоглядно-філософських засад українського наративу історії освіти; політико-ідеологічних чинників як епістемологічних підстав української історіографії історії освіти; соціокультурних ідентичностей як засад вітчизняного наративу історії освіти; особливостей синтезу міждисциплінарних наукових знань в українському історико-педагогічному наративі; механізмів використання історичних джерел у працях вітчизняних дослідників історії освіти та педагогічної думки; інструментально-прикладних механізмів конструювання знання українськими істориками освіти; вміння підбирати репрезентативний джерельний історіографічний матеріал, здійснювати епістемологічний аналіз матеріалу, що вивчається; вміння задіювати механізми внутрішньої критики історіографічних джерел; вміння використовувати сучасні методи історіографічних досліджень; навички оперування технологіями інтерпретації матеріалу з історіографії історії освіти.

Методичні матеріали до семінарських занять містять теми занять, питання, які виносяться на розгляд, методичні вказівки до їх підготовки. Цей посібник орієнтує аспірантів на опрацювання різноманітної наукової та навчальної літератури, яка подається до кожної теми, а також використання електронних ресурсів.

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ (СЕРЕДИНА ХІХ – КІНЕЦЬ ХХ СТ.)

Семінарське заняття № 1.

1. Вітчизняна історіографія розвитку школи та освіти
2. Дослідження біографій відомих педагогів та освітніх діячів
3. Українська історіографія розвитку педагогічної думки

Рекомендована література

1. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
2. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965). Київ : «Радянська школа», 1966. 260 с.
3. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
4. Дзеверін О. Г. Розвиток історико-педагогічної науки в УРСР. *Наукові записки Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР*. Т. VI. Серія педагогічна: Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР 1917–1957. Київ : «Радянська школа», 1957. С. 135–189.
5. Завальнюк О. М. Михайло Грушевський як історик освіти українців. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. Кам'янець-Подільський, 2017. Т. 23: Присвячено 150-річчю від дня народження М.С. Грушевського. С. 17–32.
6. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
7. Іваниця Г. До марксістської методології історії педагогіки (Проблема соціально-генетичної аналізи). *Записки Київського інституту народної освіти*. 1926. Т. I. С. 9–21.
8. Калагурка Х. Внесок Ф. І. Науменка у вивчення історії освіти і педагогічної думки Київської Русі. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. 2001. Вип. 27. С. 202–207.
9. Караманов О. Іван Франко як історик школи і освіти. *Матеріали Міжнар. наук. конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка, м. Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.* Львів, 2010. Т. 2. С. 930–940.
10. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
11. Крилов І. Система освіти в Україні (1917–1930). Мюнхен, 1956. 96 с.
12. Левдер А. І. Історія української освіти та школи як один із напрямів наукових досліджень І. П. Крип'якевича. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя: Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 3. С. 198–201.
13. Петрушенко В. Л. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів : Вид-во ДУ «Львівська політехніка», 2000. 295 с.

14. Сірополко С. Історія освіти в Україні. 2-ге вид. Львів : Афіша, 2001. 664 с.
15. Сірополко С. Михайло Грушевський як історик освіти в Україні та освітній діяч. *Грушевський М. С. Твори: У 50 т.* Львів : Світ, 2016. Т. 47. Кн. II. С. 169–174.
16. Смаль В. З. Іван Франко як історик освіти. Київ : «Радянська школа», 1962. 220 с.
17. Старовойтенко І. В. Просопографічний портрет особистості у контексті сучасних завдань біографічних та історичних досліджень. *Українська біографістика*. Київ, 2008. Вип. 4. С. 50–64.
18. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. 68 с.
19. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес в Україні: регіональний вимір. *Шлях освіти*. 2007. № 2. С. 42–49.
20. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів : Світ, 2016. 440 с.
21. Черкасов О. В. Формування теоретико-концептуальних основ дослідження історії освіти в Україні у другій половині XIX – на початку XX століть): джерелознавчий аспект. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. 136 с.
22. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Методичні поради

Розглядаючи перше питання, необхідно визначити основні періоди розвитку історіографія історії освіти та школи, а відтак розкрити напрями досліджень, характерні для кожного етапу. Потрібно вказати, що у середині XIX – на початку XX ст. відбувалося становлення історії освіти в контексті історичної та педагогічної наук, назвати праці дослідників, які займалися історією освітніх інституцій (Д. Багалій, В. Василевський, М. Лавровський, І. Паєвський, М. Петров, Ю. Кміт, Й. Міхневич, Е. Харкевич, С. Томашівський та ін.), регіональною історією шкільництва (Я. Гординський, О. Грушевський, Г. Данилевський, І. Карбулицький, Й. Міхневич, В. Мочульський, Я. Новицький, А. Панасюк, Я. Шульгин тощо), загалом історією освіти різних народів і держав (М. Владимирський-Буданов, М. Грушевський, К. Корж, С. Шелухін, К. Харламович, Ф. Тітов тощо). Відтак радимо окреслити становище історіографії історії освіти у міжвоєнний та післявоєнний час, вказати проблематику праць А. Бондара, С. Бабишина, М. Возняка, М. Гриценка, М. Грищенко, Г. Жураківського, І. Крип'якевича, Б. Мітюрова, Ф. Науменка, І. Пухи, С. Сірополка, І. Филипчика¹.

---

¹ Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. С. 32–81.

Аналізуючи друге питання, слід відзначити, що дослідження біографій відомих педагогів та освітніх діячів у контексті історії освіти займали увагу учених, починаючи з середини ХІХ ст. Надалі слід назвати праці істориків освіти, присвячені найбільш відомим персоналіям української та світової педагогічної думки (О. Духнович, Я. А. Коменський, Дж. Лок, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, К. Ушинський, І. Франко, Т. Шевченко та ін.). Слід підкреслити й біографічну проблематику, яка побутувала у працях українських радянських істориків освіти (біографії письменників, політичних діячів як педагогів, освітніх діячів, а також біографії «педагогів-новаторів») та назвати їхні найбільш відомі студії².

У третьому питанні необхідно розкрити розвиток досліджень вітчизняними вченими історії педагогічної думки. Доцільно наголосити, що у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. вітчизняних дослідників (М. Лавровський, М. Маккавейський, С. Русова) часто цікавили педагогічні візії античних і ранньомодерних мислителів-філософів. Однак уже в той час почали з'являтися праці, які осмислювали історію педагогіки в західних країнах, наприклад ідеї трудової школи, вільного виховання, ланкастерської системи тощо. Надалі потрібно показати проблематику праць істориків освіти у міжвоєнний та післявоєнний час, зокрема вказати студії з історії дитячого руху (О. Гуревич, М. Миронов, А. Шамрай та ін.), трудового виховання (С. Ананьїн, С. Литвинов тощо), реформаторської педагогіки (А. Готалов-Готліб, І. Ющишин), радянської педагогічної науки (М. Даденков, О. Дзевєрін, В. Помагайба, С. Сухорський, С. Чавдаров, В. Чепелєв та ін.)³.

---

² Там само. С. 116–134.

³ Там само. С. 159–171.

СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО НАРАТИВУ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Семинарське заняття № 2.

1. Вплив романтизму на праці вітчизняних учених з історії освіти.
2. Епістемі позитивізму як засади досліджень історії освіти.

Рекомендована література

1. Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). Харків : Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2010. 480 с.
2. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
3. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
4. Журавлев Л. А. Позитивизм и проблема исторических законов. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1980. 312 с.
5. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
6. Колесник І. Українська історіографія: XVIII – початок XX ст. Київ : Генеза, 2000. 254 с.
7. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
8. Коллінгвуд Р. Идея истории. Автобиография. Москва : Наука, 1980. 484 с.
9. Комаринець Т. Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального). Київ : Вища школа, 1983. 224 с.
10. Кравченко В. В. Д. І. Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії». Багалій Д. І. *Вибрані праці*. Харків, 1999. Т. 1. С. 9–56.
11. Кравченко В. Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. Київ : Критика, 2011. 542 с.
12. Лев В. Іван Франко та польські позитивісти. *Записки Наукового Товариства імени Шевченка*. Львів, 1937. Т. CLV: Праці Філологічної секції. С. 223–230.
13. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.
14. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Методичні поради

Аналізуючи перше питання, слід вказати як вплинули на праці українських учених такі ідеї та концепції романтизму: ідеалістична концепція «Духу» (праці М. Владимирського-Буданова, Я. Головацького, М. Лавровського, М. Максимовича, А. Рославського-Петровського, К. Ушинського, П. Юркевича), ідея народу як головного суб'єкта історії (тексти А. Андріяшева, А. Гожалчинського, Г. Данилевського, М. Костомарова, Є. Крижанівського, М. Лавровського, М. Лінчевського, М. Максимовича, Й. Міхневича), провіденціалістські трактування історичного процесу (наративи А. Гожалчинського, М. Костомарова, М. Лавровського, М. Максимовича, І. Паєвського, К. Ушинського), ідеалізація минулих епох та історичних героїв (тези В. Григоровича, М. Лавровського, М. Лінчевського, М. Максимовича, К. Ушинського), сублімоване ставлення до християнства (візії А. Андріяшева, М. Костомарова, М. Лавровського, М. Лінчевського), піднесена увага до філософського мислення (твердження А. Рославського-Петровського, К. Ушинського, П. Юркевича)⁴.

З'ясовуючи друге питання, рекомендуємо розглянути вплив на дослідження українських істориків освіти позитивістської парадигми другої половини XIX – початку XX ст. (О. Конт, Дж. С. Мілль, Г. Бокль, Г. Спенсер та ін.), зокрема ідеї сцієнтизму, натуралізму і наявності законів історії, вивчення фактів у хронологічній послідовності, визначальності емпірично-індуктивної методики накопичення знань, лінійно-стадіального суспільного прогресу, багатofакторності суспільного розвитку загалом і освітньо-педагогічної сфери зокрема⁵. Радимо простежити прояви цих ідей у працях Д. Багалія, В. Бузескула, С. Голубєва, М. Грушевського, М. Драгоманова, І. Карбулицького, І. Крип'якевича, М. Маккавейського, Г. Максимовича, Я. Новицького, І. Франка, К. Харламповича, Я. Шульгіна та ін.

Семінарське заняття № 3

1. Ідеї неоромантизму в українській історіографії історії освіти.
2. Марксизм як філософсько-методологічна основа для досліджень історії освіти українськими радянськими ученими.

Рекомендована література

1. Арон Р. Мнимый марксизм. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1993. 384 с.
2. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.

⁴ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 39–53, 145.

⁵ Там само. С. 54–76, 145–146.

3. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
4. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
5. Зашкільняк Л. О. Марксизм в історичній науці. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Marksizm>
6. Іваниця Г. До марксівської методології історії педагогіки (Проблема соціально-генетичної аналізи). *Записки Київського інституту народньої освіти*. 1926. Т. I. С. 9–21.
7. Колесник І. Українська історіографія: XVIII – початок XX ст. Київ : Генеза, 2000. 254 с.
8. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
9. Коллінгвуд Р. Ідея історії. Автобіографія. Москва : Наука, 1980. 484 с.
10. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.
11. Ясь О. В. Неоромантизм. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Neoromantyzm>
12. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Методичні поради

Розриваючи перше питання, слід розуміти, що мислення епохи неоромантизму (кінець XIX – XX ст.) привніс до історичних праць дистанціювання від позитивізму і підкресленого сцієнтизму, увагу до ідей неокантіанства, провіденціалізму, «філософії життя», расових теорій тощо. Відтак слід показати вплив на студії з історії освіти таких неоромантичних епістем: ідея «народного духу» як рушія історії та пов'язаний з нею концепт «Ідеї», що закладена в кожному народі і реалізується ним у процесі історичного розвитку, зокрема у сфері освіти (М. Алабовський, М. Владимирський-Буданов, М. Возняк, А. Кочубинський, М. Маккавейський, А. Павенцький, І. Раковський, С. Сірополко, І. Франко, К. Харлампович); ідея визначального впливу на освіту і виховання характеру народу (Р. Заклинський, М. Маккавейський, Ю. Ревай, С. Русова, С. Сірополко, І. Филипчак, О. Макарушка); ідеалізація минулих епох та історичних героїв (Д. Багалій, М. Возняк, В. Доманицький, М. Маккавейський, Г. Попов, І. Раковський, Т. Флоринський); підвищена увага до поезії як історичного джерела та мистецького явища (Д. Багалій, І. Коссак); метафоричний стиль та семіотична атрибутика текстів (В. Дорошенко, В. Левицький, М. Маккавейський, В. Харкевич); ідея розуміння минулого (С. Голубєв, В. Доманицький, С. Томашівський); ідея «культура пізнає

культуру» (М. Базник, М. Маккавейський); провіденціалістські сюжети (В. Доманицький, М. Маккавейський); увага до колективної психіки й свідомості та підсвідомості окремих осіб (М. Грушевський, С. Томашівський, І. Франко); віталістичні (М. Грушевський) та ніцшеанські погляди (М. Базник, В. Левицький, К. Малицька, Я. Романенко)⁶.

У другому питанні слід розкрити поняття «марксизм», «марксизм-ленінізм», розкрити такі основні аспекти марксистського бачення минулого людства, окреслити вплив марксизму на діяльність українських інтелектуалів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (М. Зібера, С. Подолинського, Ю. Бачинського, П. Грабовського, І. Франка). Відтак потрібно продемонструвати вплив на студії українських радянських істориків освіти таких засадничих положень доктрини «марксизму-ленінізму»: різка критика й запереченні адекватності інших філософсько-методологічних систем; ідея про практичну діяльність, яка мобілізується і скеровується революційною теорією та має вирішальне значення для трансформації суспільства й наукового пізнання; стадіальність історичного процесу, представлена формаційною теорією; вчення про класи і класову боротьбу з акцентом на її соціальних, а не лише економічних основах; діалектика як закони (закономірності) організації суспільства та логіка пізнання; партійність науки⁷.

---

⁶ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 76–96, 146.

⁷ Там само. С. 97–144, 146.

ПОЛІТИЧНО-ІДЕОЛОГІЧНІ ДОКТРИНИ ЯК ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 4

1. Ліберальні ідеї в українській історіографії історії освіти.
2. Консервативні тенденції у працях вітчизняних істориків освіти.

Рекомендована література

1. Галів М. Консервативні ідеї в історико-педагогічному наративі Миколи Маккавейського (кінець XIX – початок XX ст.). *Педагогічні науки: Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Херсон, 2017. Вип. LXXIX. Т. 3. С. 9–13.
2. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
3. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
4. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
5. Керк Р. Основи і принципи консерватизму. *Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер: Антологія*. 2-ге вид. (перероблене і доповнене). Київ : Вид-й дім «Простір», «Смолоскип», 2008. С. 76–88.
6. Колесник І. Українська історіографія: XVIII – початок XX ст. Київ : Генеза, 2000. 254 с.
7. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
8. Манан П. Інтелектуальна історія лібералізму. Київ : Дух і літера, 2005. 206 с.
9. Нісбет Р. Догми консерватизму. *Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер: Антологія*. 2-ге вид. (перероб. і доп.). Київ : Вид-й дім «Простір», «Смолоскип», 2008. С. 142–177.
10. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.
11. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.

Методичні поради

Висвітлюючи перше питання, відзначимо, що у другій половині XIX – на початку XX ст. до перших праць з історії освіти, написаних українськими

авторами, проникали ліберальні ідеї буржуазного, соціально-реформаторського, національного змісту. Необхідно показати вплив на дослідження історії освіти таких ідей: ідея освітніх реформ та встановлення права рівного доступу представників усіх соціальних станів до освіти; критика абсолютистських порядків, урядового чиновницького апарату від освіти та усіх соціальних сил, які виступали проти ліберальних змін; ідеї «органічної праці», станової солідарності, громадської ініціативи і самоорганізації у сфері освіти; ідея забезпечення жінкам рівного з чоловіками доступу до освіти; ідея розмежування держави та церкви; ідея демократичного розв'язання національних проблем; ідея міжетнічної толерантності⁸.

Характеризуючи друге питання, слід, передусім, відзначити, що у працях деяких істориків освіти другої половини ХІХ – початку ХХ ст. відобразилися консервативні візії. Вони виявлялися у великоросійських політичних та національних орієнтирах, трактуванні релігії як основи національного характеру, культури та освіти, наголошенні на потребі збереження церковно-парафіяльних шкіл, визнанні самодержавства явищем природним і необхідним для російського й українського суспільства. Радимо підкреслити, що такі погляди пояснювалися споконвічною традицією, необхідністю збереження вічних цінностей або поверненням до них. Водночас доречно наголосити, що поряд з цим історики освіти висловлювали і деякі ліберальні міркування про стану рівність і допомогу бідним, які однак не суперечили консервативній позиції, оскільки спиралися на християнські засади⁹.

Семінарське заняття № 5

1. Ідеологія націоналізму у поглядах українських учених на історію освіти.
2. Вплив соціалістичної ідеології на праці українських дослідників історії освіти

Рекомендована література

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 272 с.
2. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
3. Галів М. Теорія класової боротьби в історико-педагогічних працях Геннадія Жураківського. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський зб. наук. праць молодих учених. Дрогобич: Посвіт, 2014. Вип. 9. С. 74–80.

---

⁸ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 147–176, 241.

⁹ Там само. С. 177–193, 242.

4. Гатчінсон Дж. Культурний і політичний націоналізм. *Націоналізм. Теорії нації і націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія. 2-е вид. (переробл. і доп.).* Київ : «Смолоскип», 2006. С. 499–506.
5. Грушевський М. Галичина і Україна. *Націоналізм. Теорії нації і націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія. 2-е вид. (переробл. і доп.).* Київ : «Смолоскип», 2006. С. 447–452.
6. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
7. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
8. Іваниця Г. До марксівської методології історії педагогіки (Проблема соціально-генетичної аналізи). *Записки Київського інституту народної освіти.* 1926. Т. I. С. 9–21.
9. Колесник І. Українська історіографія: XVIII – початок XX ст. Київ : Генеза, 2000. 254 с.
10. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
11. Кульчицький С. В. Соціалізм. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Sotsializm>
12. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272с.
13. Нагорна Л. П. Націоналізм. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalizm>
14. Франко І. Соціалізм і соціал-демократизм. Франко І. Я. *Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах.* Львів : Каменяр, 2002. С. 370–399.
15. Франко І. Поза межами можливого. *Націоналізм. Теорії нації і націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера. Антологія. 2-е вид. (переробл. і доп.).* Київ : «Смолоскип», 2006. С. 434–446.
16. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.
17. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.

Методичні поради

Розкриваючи перше питання, слід передовсім розкрити поняття «націоналізм» та «український націоналізм», а також взяти до уваги те, що серед вітчизняних істориків освіти, більшість яких у XX ст. перебувала на позиціях лібералізму та соціалізму, радикальні націоналістичні ідеї не набули настільки значного поширення, щоб перетворитися на епістемологічний фундамент студій з історії освіти. Відтак, необхідно продемонструвати як

українські дослідники історії освіти у своїх працях використовували головні складові української національної ідеї: утворення повноцінної української нації, здобуття української державності, її незалежність і соборність. Доцільно відзначити, що в основу української національної ідеї М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський та інші мислителі поклали право української нації на національно-культурне і національно-політичне самовизначення, обґрунтовуючи його на засадах примордіалізму. Ідея створення української держави проявилася в апеляції істориків педагогіки до часів української державності (зокрема, козацької, УНР, ЗУНР) як умови і прикладу забезпечення повноцінного розвитку українського шкільництва, реалізації інтересів українства у сфері освіти. Поряд з нею в історико-педагогічних працях М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, І. Раковського, О. Барвінського, М. Возняка та інших дослідників постулювалася й ідея соборності українського народу, його земель і держави. Певний вплив на візії істориків освіти справила концепція національного внутрішнього і зовнішнього ворога, тож необхідно показати її прояви у їхніх працях¹⁰.

У другому питанні слід наголосити, що в радянській державі у 1920 – 1980 рр. ідеологічні постулати та диктатура політичного моменту для змістових аспектів праць українських учених з історії освіти мали подекуди більше значення, ніж марксистська парадигма. Необхідно на конкретних прикладах показати як у студіях з історії освіти виявлялися такі ідеологічно-політичні епістемі: декларування цілковитої підтримки та пропаганда успіхів радянської держави і правлячої партії; осудливе ставлення до політичних опонентів радянської держави; критика й невизнання усіх інших політичних ідеологій, які хоча б чомусь суперечили соціалістичному вченню «марксистсько-ленінського» взірця та становили конкуренцію для нього; схвалення ідеологічних віянь та політичних кампаній в національно-культурній сфері; сприйняття телеологічного конструкту, згідно з яким кінцевою метою суспільних перетворень є комунізм; виразна антирелігійна і антиклерикальна позиція; культ особи як невід’ємна складова радянської політично-ідеологічної системи; наголошення потреби усупільнення виробництва, а відтак піднесення колективізму як цінності, способу співіснування, системи взаємин у суспільстві та його інститутах¹¹.

---

¹⁰ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 229–240, 242–243.

¹¹ Там само. С. 194–228, 242.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО НАРАТИВУ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 6

1. Слов'янофільські погляди вітчизняних дослідників історії освіти
2. Західна цивілізаційна ідентичність у студіях українських істориків освіти

Рекомендована література

1. Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). Харків : Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2010. 480 с.
2. Галів М. Слов'янофільські ідеї в історико-педагогічному наративі Миколи Лавровського. *ΛΟΓΟΣ: The scientific potential of the present: Proceeding of the International Scientific Conference December 1, 2016 in the city St. Andrews, Scotland, UK, 2016. P. 35–39.*
3. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
4. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
5. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
6. Колесник І. Українська історіографія: XVIII – початок XX ст. Київ : Генеза, 2000. 254 с.
7. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
8. Космина В. Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 310 с.
9. Куций І. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVIII – початку XX ст.: між Слов'янщиною та Європою. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 480 с.
10. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272с.
11. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. Львів : Українські технології, 2005. 384 с.
12. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів : Світ, 2016. 440 с.
13. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.

14. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Методичні поради

Розкриваючи перше питання, необхідно наголосити, що цивілізаційні погляди українських істориків освіти середини XIX – кінця XX ст. виявлялися у намаганні показати розвиток освіти і педагогіки в Україні на осі Європа/Захід – Слов'янщина/Схід. Відтак потрібно на конкретних прикладах показати вплив слов'янофільських візій на конструювання вітчизняними ученими (В. Аскоченський, Г. Данилевський, М. Лавровський, О. Кочубинський, М. Максимович, М. Маккавейський та ін.) історичного розвитку освітньої сфери, зокрема відстоювання ними таких ідей: слов'янської єдності та братерства, їх споріднену культуру та освітню спадщину; провідної політичної та культурно-цивілізаційної ролі Російської імперії серед слов'янських народів; самотності слов'янства; православного християнства як неодмінної складової слов'янської ідентичності; критика західної орієнтації в культурно-освітній сфері. Потрібно зупинитися й на аналізі цивілізаційних концептів в українській радянській історіографії історії освіти, які приховувалися за формаційною риторикою, однак виявлялися в реліктах росієцентричного слов'янофільства, антизахідництва, ідеї «слов'янської єдності» навколо СРСР (М. Грищенко, М. Грищенко, М. Даденков, С. Збандуто, Б. Мітюров, П. Турко, С. Чавдаров та ін.)¹².

У другому питанні потрібно розкрити прояви західної цивілізаційної ідентичності у працях українських істориків освіти, зокрема підкреслити наголошення на вагомості для поступу українського народу саме європейського досвіду освіти. При цьому слід брати до уваги те, що українські вчені у підросійській Україні не завжди відкрито зазначали проєвропейські позиції, однак крізь їх текст пробивалися цивілізаційні симпатії (П. Грабовський, О. Грушевський, К. Корененко, В. Родніков, Л. Струніна). Більш відкрито європейськість українського народу, його культури та освіти акцентували західноукраїнські (А. Андрохівич, Б. Барвінський, А. Домбровський, А. Павенцький, І. Раковський, І. Франко, Е. Харкевич, В. Шухевич та ін.) та діаспорні (В. Зінько, І. Лоський, С. Сірополко, Г. Васькович тощо) вчені. Слід навести приклади трактування України та її освіти як специфічного цивілізаційного явища, опертого на два світи (М. Грушевський, В. Левицький, К. Студинський, І. Франко, І. Ющишин тощо). Потрібно представити витяги з праць зазначених учених, які засвідчують прагнення відмежуватися від визнання цивілізаційного впливу Польщі та Росії на українську культуру, але підкреслити її зв'язок з Заходом¹³.

¹² Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 244–260, 322.

¹³ Там само. С. 260–273, 323.

Семінарське заняття № 7

1. Образ українського народу в студіях українських істориків освіти
2. Народи-сусіди у трактуваннях вітчизняних дослідників історії освітніх процесів

Рекомендована література

1. Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). Харків : Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2010. 480 с.
2. Галів М. Між толерантністю і ксенофобією: національні рефлексії та стереотипи в українському історико-педагогічному наративі (друга половина XIX – початку XX ст.). *По той бік Дніпра: вплив контроверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів*: наук. зб. Запоріжжя : Інтер-М, 2015. С. 26–32.
3. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
4. Гирич І. Б. Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації. Київ : Смолоскип, 2016. 840 с.
5. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
6. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
7. Колесник І. Українська історіографія: XVIII – початок XX ст. Київ : Генеза, 2000. 254 с.
8. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
9. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272с.
10. Тельвак В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття). Дрогобич : «Вимір», 2002. 227 с.
11. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.
12. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Методичні поради

Опрацьовуючи перше питання, потрібно, передовсім, наголосити, що національні візії, які виявлялися у студіях українських авторів з історії освіти впродовж другої половини XIX – XX ст., стосувалася переважно українського

народу, його культури, освіти, духовних традицій тощо. Рекомендуємо вказати ті риси українського народу, які зазвичай позитивно оцінювалися дослідниками історії освіти: прагнення до освіти, працьовитість, відповідальність, шанобливе ставлення до інших культур тощо. Доречно розкрити візію частини вчених Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. на українство як частину «руського» народу (М. Костомаров, М. Максимович), навести цитати з праць українських дослідників історії освіти (Д. Багалій, М. Грушевський, К. Корж, С. Русова та ін.), які б засвідчували їхню українську ідентичність. Аналізуючи творчість західноукраїнських дослідників історії освіти, слід показати як у їхніх текстах змінювалася репрезентація їх ідентичності з «русинської» на «українську» (М. Возняк, Р. Заклинський, М. Кордуба, І. Панькевич, І. Свенціцький, К. Студинський, І. Франко, С. Томашівський та ін.)¹⁴.

Висвітлюючи друге питання, рекомендуємо віднайти в працях вітчизняних дослідників історії освіти прояви ставлення до російського, польського, єврейського і частково південнослов'янських народів. Доцільно вказати й де, що окремі історики, які мешкали тривалий час в Україні, ідентифікували себе як росіяни-«великороси» (С. Голубев, М. Лавровський, М. Петров, Ф. Тігов та ін.). Відтак радимо представити ставлення українських авторів до росіян – позитивні і приховані негативні стереотипи (Г. Данилевський, А. Домбровський, К. Корж, та ін.), до поляків – позитивне сприйняття спільності слов'янського походження, але негативне трактування релігійно-конфесійної інакшості (О. Кочубинський, О. Левицький, І. Франко, І. Филипчак тощо). Рекомендуємо простежити у студіях українських авторів й певні ксенофобські інтенції щодо поляків, євреїв та деяких інших народів. Водночас доцільно звернути увагу на деякі відмінності в національних візіях дослідників із західних земель України та Наддніпрянщини¹⁵.

Семінарське заняття № 8

1. Релігійно-конфесійні погляди у працях вітчизняних дослідників історичного розвитку освіти.
2. Соціальні візії українських учених у дослідженнях історії освіти.

Рекомендована література

1. Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). Харків : Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2010. 480 с.
2. Галів М. Релігійно-конфесійні візії в українському історико-педагогічному наративі (друга половина XIX – початок XX ст.). *Наукові*

¹⁴ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 275–283, 289–292, 323.

¹⁵ Там само. С. 283–289, 292–301, 323.

записки : збірник наукових статей. Київ : В-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. СХХІV. С. 43–52.

3. Галів М. Релігійно-національні візії в історико-педагогічному наративі Степана Голубєва. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Херсон, 2016. Вип. LXXIV. Т. 1. С. 22–28.

4. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.

5. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.

6. Зашкільняк Л. *Методологія історії від давнини до сучасності*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.

7. Колесник І. Українська історіографія: ХVІІІ – початок ХХ ст. Київ : Генеза, 2000. 254 с.

8. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.

9. Куций І. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: між Слов'янщиною та Європою. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 480 с.

10. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272с.

11. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.

12. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок ХІХ ст. – 80-ті роки ХХ ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Методичні поради

У першому питанні потрібно підкреслити, що релігійно-конфесійні погляди вітчизняних істориків освіти позначилися високою оцінкою ролі релігії в суспільстві та діяльності церкви й духовенства у сфері шкільництва. Рекомендуємо на основі праць з історії освіти показати про православну позицію вчених Наддніпрянської України, а відтак навести приклади таких концептів: православна ідентичність є первинною порівняно з національною; православ'я є «вірою батьків», а тому православні засади розвитку освіти є природними явищами; ідеї католицизму, унії, протестантизму є ворожою щодо православ'я пропагандою. Опісля рекомендуємо висвітлити релігійно-конфесійні візії західноукраїнських істориків освіти, які мали пієтет і до східного, і до західного християнства, перебували на греко-католицьких

позиціях, з певною осторогою ставилися до православ'я, протестантизму, католицизму¹⁶.

Розкриваючи друге питання про соціальні візії українських істориків, слід, передовсім, відзначити що вони формувалися під впливом соціального середовища (особливо, соціального походження і соціального становища). Рекомендуємо вказати до яких верств і прошарків населення належали провідні українські історики освіти середин XIX – XX ст., а відтак відшукати у їхніх працях прояви відповідних соціальних симпатій чи антипатій. При цьому слід мати на увазі, що загалом ставлення українських істориків освіти до певних соціальних верств було неоднозначним, особливо це стосується інтелігенції та шляхти і, відповідно, їхніх освітніх ініціатив. Здебільшого позитивно українські дослідники освітньої минувшини характеризували селянство і робітництво, приклади чого також потрібно віднайти у їхніх працях. Важливо простежити соціальні погляди українських радянських істориків, які у студіях з розвитку освіти для різних соціальних верств часто використовували класові («буржуазний», «робітничий», «пролетарський» та ін.) та політичні маркери («радянський», «демократичний», «революційний» тощо).¹⁷

---

¹⁶ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 301–312, 323–324.

¹⁷ Там само. С. 312–322, 324.

СИНТЕЗ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ НАУКОВИХ ЗНАНЬ У СТУДІЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 9

1. Мета, завдання та предмет історії освіти у візіях вітчизняних учених.
2. Історичний час в інтерпретаціях українських істориків освіти.

Рекомендована література

1. Галів М. Дискусія про періодизацію історії радянської школи і педагогіки в журналі «Советская педагогика» (1958–1959). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих учених*. Дрогобич: Посвіт, 2014. Вип. 8. С. 204–212.
2. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
3. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
4. Дзеверін О. Г. Актуальні завдання історико-педагогічної науки. *Радянська школа*. 1960. № 1. С. 27–34.
5. Дзеверін О. Г. Розвиток історико-педагогічної науки в УРСР. *Наукові записки Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР*. Т. VI. Серія педагогічна: Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР 1917–1957. Київ : «Радянська школа», 1957. С. 135–189.
6. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
7. Іваниця Г. До марксівської методології історії педагогіки (Проблема соціально-генетичної аналізи). *Записки Київського інституту народної освіти*. 1926. Т. I. С. 9–21.
8. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
9. Сірополко С. Історія освіти в Україні. 2-ге вид. Львів : Афіша, 2001. 664 с.
10. Сухомлинська О. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет. *Шлях освіти*. 2003. № 1. С. 39–42.
11. Сухомлинська О. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної думки в Україні. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 41–45.
12. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 6–12.
13. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію: Таємниці історичної нарації. Київ : К.І.С., 2012. 400 с.
14. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.

15. Ясь О. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX ст. – 80-ті роки XX ст.). Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2014. Ч. 1. 587 с.

Методичні поради

Готуючись до першого питання, слід наголосити на тому, що у другій половині XIX – на початку XX ст. предмет історії освіти збігався з предметом історії педагогіки, а предмет останньої – власне з педагогікою. У 1860-х рр. з'явилося розуміння потреби професійного наукового підходу до досліджень історії освіти, а у працях відомого українського філософа П. Юркевича окреслилося чітке розмежування історії та теорії педагогіки. На початок XX ст. у студіях вітчизняних дослідників помітні погляди на дві групи завдань історії освіти: історико-пізнавальні – вивчення минулого освіти, виховання, педагогічних ідей; утилітарно-прагматичні – пошук у минулому ідей та організаційно-практичних форм, засобі і методів едукації молоді, які доцільно використати для удосконалення сучасної педагогіки. Історію педагогіки визнано спеціальною наукою, а історія освіти зашилася окремим напрямом історичних студій. Відтак слід навести конкретні приклади відповідних трактувань українських істориків освіти, проаналізувавши їхні праці (А. Скальковський, М. Маккавейський, С. Голубєв, В. Родніков, Г. Іваниця, М. Гриценко, М. Гриценко та ін.)¹⁸.

У другому питанні потрібно, насамперед, зазначити, що засадничу роль для наукових візій істориків освіти мало розуміння історичного часу. Аналізуючи праці українських істориків педагогіки, потрібно звернути увагу на використання ними часових номінацій («період», «доба», «етап» та ін.), пов'язування часових проміжків розвитку освіти до політичних, економічних, культурних подій та явищ, оперування конвенційними періодизаційними підходами. Необхідно показати, що у більшості вчених існувало переконання у тому, що відрізки часу – періоди, етапи та епохи – насправді існували в минулому, а тому історик освіти може їх виявити в процесі дослідження і показати у науковому наративі¹⁹. Рекомендуємо опрацювати результати дискусії з питань періодизації історії радянської освіти, яка розгорнулася у журналі «Радянська педагогіка» (1958 – 1959 рр.) і в якій брали участь й українські вчені.

Семінарське заняття № 10

1. Різномалузеві наукові знання у вітчизняному наративі історії освіти.
2. Педагогічні рефлексії в працях українських дослідників історії освіти.

¹⁸ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 325–338, 385.

¹⁹ Там само. С. 339–358, 385–386.

Рекомендована література

1. Вихрущ А. Методологія історії педагогіки як виклик сучасності. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія: Педагогіка і психологія. 2011. Вип. 564. С. 28–33.
2. Вихрущ В. О. Методологія та методика наукового дослідження. Тернопіль : ТАЙП, 2015. 243 с.
3. Галів М. Педагогічні рефлексії в історико-педагогічному наративі (на прикладі наукових праць Миколи Лавровського). *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка і психологія». Мукачево, 2017. Вип. 1 (5). С. 13–16.
4. Галів М. Педагогічні рефлексії Миколи Маккавейського в його історико-педагогічному наративі (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Серія: Педагогічні науки. Одеса, 2017. Вип. 6 (119). С. 21–26.
5. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
6. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
7. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
8. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
9. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 6–12.
10. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію: Таємниці історичної нарації. Київ : К.І.С., 2012. 400 с.
11. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.

Методичні поради

Розкриваючи перше питання, слід відштовхуватися від розуміння того, що дослідники історії освіти часто мали неспеціальну освіту, а тому у їхніх студіях можна натрапити на філософські (М. Гордієвський, М. Лінчевський, Й. Міхневич, М. Маккавейський, Ф. Тітов та ін.), богословські (В. Біднов, Г. Ващенко, В. Заїкин, М. Маккавейський тощо), філологічні (К. Біда, М. Возняк, М. Лавровський, О. Мазуркевич, Ю. Ступак, В. Герасименко, І. Франко, С. Чавдаров та ін.), психологічні (Н. Бетіна, Я. Мацюк тощо) знання. Вони не завжди відігравали ключову роль, але вносили специфічні наукові

дискурси до праць з історії освіти. Подекуди вплив на історико-педагогічний наратив справляли нові у свій час наукові віяння, на зразок євгеніки²⁰.

Аналізуючи третє питання, потрібно наголосити, що педагогічні погляди істориків освіти достатньо репрезентативно представлені в їхніх працях й слугували для останніх епістемологічним підґрунтям. Для ілюстрації впливу педагогічних візій на праці дослідників з історії освіти рекомендуємо опрацювати низку праць двох відомих істориків освіти другої половини ХІХ – початку ХХ ст. М. Лавровського та М. Маккавейського. Досліджуючи розвиток освіти у різні історичні періоди, вони відкрито або приховано виявляли свої погляди на мету, цілі виховання та навчання дітей, чинники і зміст освіти, методах навчання і виховання, підготовку учителя до роботи в школі і поза нею тощо. Потрібно взяти до уваги, що такі педагогічні рефлексії були, з одного боку, реакцією істориків на досліджувані ними педагогічні ідеї минулого, з іншого, сформувалися на основі знання сучасної їм педагогічної науки²¹.

---

²⁰ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 359–370, 386.

²¹ Там само. С. 371–384, 386.

ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Семінарське заняття № 11

1. Погляди українських дослідників історії освіти на історичне джерело
2. Категорія «факт» у розумінні істориків освіти

Рекомендована література

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс. Збірник наукових праць*. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 10–14.
2. Галів М. Герменевтико-методичні технології вивчення писемних джерел в історико-педагогічному наративі Миколи Лавровського. *Молодь і ринок*. 2016. № 9 (140). С. 73–79.
3. Галів М. Історико-педагогічне джерело та встановлення істини в історико-педагогічній науці (думки крізь призму поглядів Єжи Топольського). *Педагогічний дискурс*. Зб. наук. праць. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 135–140.
4. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
5. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
6. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
7. Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Корольов Б. І., Павленко С. Ф., Паленко М. Г. Історичне джерелознавство. Київ : Либідь, 2002. 486 с.
8. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 6–12.
9. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію: Таємниці історичної нарації. Київ : К.І.С., 2012. 400 с.
10. Черкасов О. В. Формування теоретико-концептуальних основ дослідження історії освіти в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть): джерелознавчий аспект. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. 136 с.
11. Ясько О. М. Про використання джерел у дослідженнях з історії радянської педагогічної науки. *Радянська школа*. 1974. № 11. С. 7–12.

Методичні поради

Аналізуючи перше питання, слід узяти до уваги, що погляди українських істориків освіти на історичне джерело визначалися розвитком, з одного боку, історичного джерелознавства, з іншого – поширенням досвіду опрацювання

джерел при написанні досліджень з історії освіти. Рекомендуємо на конкретних прикладах продемонструвати, що вплив позитивізму привніс до української історичної науки розуміння джерел як пам'яток минулого, документів – слідів, залишених думками і діями людей. Необхідно зазначити тих українських істориків освіти, які з особливим пієтетом ставилися до історичних джерел, трактували їх як резервуар історичної істини, а здобуті з джерел знання вважали основою наукового тексту. Відтак потрібно вказати, які учені виступали за якомога повніше опрацювання джерел при дослідженні певних проблем, наголошували на потребі використання оригінальних, неперекладених документів, надавали перевагу писемним джерелам, особливо архівного походження. На завершення слід навести чотири основні способи використання істориками освіти джерел при написанні своїх: наведення повного тексту писемного джерела; цитування частини (або частинами) документу; цитування окремих тез, думок, речень чи навіть словосполучень; переказ джерела власними словами²².

У другому питанні потрібно навести визначення категорії «факт», якими оперували українські дослідники історії освіти. Рекомендуємо назвати тих істориків освіти, які тлумачили факт як подію, що відбулася в дійсності, попри те, була вона безсумнівно доведена дослідниками чи ні. Надалі слід виокремити думки тих дослідників історії освіти, які бачили у факті безсумнівне, логічно доведене твердження про дійсність, яке на основі відповідних логічних процедур висловлює дослідник минулого. При цьому слід розуміти, що багато істориків освіти сприймали факт і в першому, і в другому аспекті, поступово наближаючись до певного усвідомлення наративності факту (останнє слід довести певними прикладами). Відтак потрібно показати як дослідники історії освіти здійснювали класифікацію фактів, поділяючи їх на прості і складні, важливі і звичайні²³.

Семінарське заняття № 12

1. Зовнішня критика джерел у студіях вітчизняних дослідників минулого освіти та педагогіки
2. Методика використання українськими вченими внутрішньої критики історичних джерел

Рекомендована література

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс. Збірник наукових праць*. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 10–14.

---

²² Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 387–401.

²³ Там само. С. 441–452.

2. Галів М. Герменевтико-методичні технології вивчення писемних джерел в історико-педагогічному наративі Миколи Лавровського. *Молодь і ринок*. 2016. № 9 (140). С. 73–79.
3. Галів М. Історико-педагогічне джерело та встановлення істини в історико-педагогічній науці (думки крізь призму поглядів Єжи Топольського). *Педагогічний дискурс*. Зб. наук. праць. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 135–140.
4. Галів М. Критика писемних джерел в історико-педагогічних працях Івана Франка. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир, 2016. Вип. 4 (86). С. 51–55.
5. Галів М. Методика опрацювання джерел в історико-педагогічному наративі Степана Голубева. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. Глухів, 2017. Вип. 33. С. 279–290.
6. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
7. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
8. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
9. Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Корольов Б. І., Павленко С. Ф., Паленко М. Г. Історичне джерелознавство. Київ : Либідь, 2002. 486 с.
10. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
11. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 6–12.
12. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію: Таємниці історичної нарації. Київ : К.І.С., 2012. 400 с.
13. Черкасов О. В. Формування теоретико-концептуальних основ дослідження історії освіти в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть): джерелознавчий аспект. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. 136 с.
14. Яремчук В. Українська історіографія: суспільно-політична історія: посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. 288 с.
15. Ясько О. М. Про використання джерел у дослідженнях з історії радянської педагогічної науки. *Радянська школа*. 1974. № 11. С. 7–12.

Методичні поради

Розкриваючи перше питання, слід передовсім визначити поняття «критика джерел» та висвітлити візію методологів, які обґрунтували поділ критики джерел на внутрішню і зовнішню. На конкретних прикладах з праць

українських істориків освіти середини XIX – XX ст. потрібно продемонструвати використання ними таких елементів зовнішньої критики джерел: місцезнаходження, матеріальна основа, мова, датування часові обставини його появи, авторство, адресованість, класифікація, репрезентативність. Рекомендуємо вказати і на особливості при застосуванні цих параметрів зовнішньої критики джерел. Так, особливостями застосування зовнішньої критики була, зокрема, недовіра деяких учених до уже датованих джерел, змалювання археографічної долі джерела, наявність атрибуції джерел високого ступеня достовірності і приблизної, типологізація джерела переважно за принципом жанрової належності, використання коротких характеристик репрезентативності джерела, розуміння релятивності репрезентативності джерела, яке навіть щодо певного досліджуваного питання, може мати різну вагу для різних складових питання. Слід також навести приклади застосування українськими радянськими істориками освіти узагальненої (часто політико-ідеологічної) репрезентативності масових джерел²⁴.

Готуючись до другого питання, потрібно дати визначення поняттю «внутрішня критика історичного джерел». Надалі необхідно пояснити чому вітчизняні історики освіти майже не застосовували внутрішню критику до так званих «офіційних» джерел з історії шкільництва. Рекомендуємо на конкретних прикладах показати застосування українськими істориками освіти методів внутрішньої критики історичного джерела: визначення достовірності джерела через вказівку на специфіку його виникнення, через аналіз можливостей автора адекватно відобразити дійсність і шляхом експлікації його мотивів, через підтвердження тверджень одного джерела свідченнями іншого, пов'язаного з попереднім локаційно, хронологічно, тематично та ідейно. При цьому слід врахувати що встановлення достовірності свідчень історичного джерела здійснювалося переважно двома шляхами: аналізу лише його змісту; співставлення змісту певного джерела з іншими джерелами²⁵.

---

²⁴ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 402–424, 453.

²⁵ Там само. С. 425–440, 453.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ПРИКЛАДНІ МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ ЗНАННЯ УКРАЇНСЬКИМИ ІСТОРИКАМИ ОСВІТИ

Семінарське заняття № 13

1. Поняття «істина» і «правда» у трактування українських істориків освіти
2. Погляди вітчизняних дослідників історії освіти на принципи наукового пізнання

Рекомендована література

1. Вихрущ В. О. *Методологія та методика наукового дослідження*. Тернопіль : ТАЙП, 2015. 243 с.
2. Галів М. Історико-педагогічне джерело та встановлення істини в історико-педагогічній науці (думки крізь призму поглядів Єжи Топольського). *Педагогічний дискурс*. Зб. наук. праць. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 135–140.
3. Галів М. *Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія*. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
4. Гупан Н. М. *Українська історіографія історії педагогіки*. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
5. Гадамер Г.-Г. *Істина і метод*. Київ : Юніверс, 2000. Т. 1. 459 с. ; Т. 2. 500 с.
6. Дройзен И. Г. *Историка. Лекции об энциклопедии и методологии истории*. Санкт-Петербург : Изд-во «Владимир Даль», 2004. 583 с.
7. Зашкільняк Л. *Методологія історії від давнини до сучасності*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
8. Іваниця Г. До марксівської методології історії педагогіки (Проблема соціально-генетичної аналізи). *Записки Київського інституту народної освіти*. 1926. Т. І. С. 9–21.
9. Колесник І. *Українська історіографія: концептуальна історія*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
10. Лаппо-Данилевский А. С. *Методология истории*. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2006. 472 с.
11. Руденко О. В. Істини в епістемології та філософії науки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2009. С. 38–41.
12. Сухомлинська О. *Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття*. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 6–12.
13. Черкасов О. В. *Формування теоретико-концептуальних основ дослідження історії освіти в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ*

століть): джерелознавчий аспект. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. 136 с.

Методичні поради

Аналізуючи перше питання, доцільно підкреслити, що наукові вимоги до студій історії освіти, починаючи з середини ХІХ ст., привели до формування у вітчизняних дослідників доволі чітких уявлень про конкретно-сцієнтистські засади вивчення минулого й написання наукових праць. Поступово формувалися погляди істориків освіти на принципи наукових досліджень, які базувалися на їх переконаності у можливості досягнення істинного знання (М. Костомаров, М. Лавровський, С. Голубєв та ін.). Відтак слід розкрити трактування вітчизняними істориками освіти понять «історична істина», «історична правда». Тут радимо врахувати міркування І. Колесник, щодо потреби наукової диференціації цих понять, а також навести конкретні приклади (цитати), які засвідчують не завжди послідовне розуміння істориками освіти зазначених категорій (Д. Багалій, М. Гриценко, Г. Жураківський, М. Лавровський, І. Франко, І. Ющишин та ін.)²⁶.

У другому питанні потрібно висвітлити трактування і застосування українськими істориками освіти у власних працях принципів об'єктивності, науковості, історизму, партійності, холізму. Слід навести думки тих істориків, котрі часто покликалися на принцип об'єктивності, під яким здебільшого розуміли незаангажовану позицію дослідника щодо фактів та власних суджень про минуле. Рекомендуємо навести і приклади квазібезсторонності, які траплялися у працях істориків освіти. Потрібно зауважити, що у радянській історичній науці поряд із принципом об'єктивності декларувався принцип партійності, а відтак представити широке і вузьке трактування цього принципу. Надалі необхідно висвітлити бачення істориками освіти принципу історизму. Доречно врахувати, що радянські історики освіти бачили історизм, насамперед, у реалізації формаційного підходу та обов'язковому врахуванні історичного контексту подій, явищ та фактів. Відтак потрібно з'ясувати зміст принципу науковості у трактуванні українських істориків освіти, навести приклади застосування принцип холізму у їхніх студіях²⁷.

Семінарське заняття № 14

1. Застосування емпіричної аргументації у працях українських дослідників історії освіти
2. Теоретична аргументація у вітчизняному наративі історії освіти
3. Контекстуальна аргументація у студіях українських істориків освіти

²⁶ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 454–457.

²⁷ Там само. С. 458–471, 517.

Рекомендована література

1. Вихрущ В. О. Методологія та методика наукового дослідження. Тернопіль : ТАЙП, 2015. 243 с.
2. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
3. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
4. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Київ : Юніверс, 2000. Т. 1. 459 с. ; Т. 2. 500 с.
5. Дройзен И. Г. Историка. Лекции об энциклопедии и методологии истории. Санкт-Петербург : Изд-во «Владимир Даль», 2004. 583 с.
6. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
7. Ивин А. А. Основы теории аргументации. Москва : Гуманит. цзд. центр ВЛАДОС, 1997. 352 с.
8. Іваниця Г. До марксівської методології історії педагогіки (Проблема соціально-генетичної аналізи). *Записки Київського інституту народньої освіти*. 1926. Т. I. С. 9–21.
9. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2013. 556 с.
10. Лаппо-Данилевский А. С. Методология истории. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2006. 472 с.
11. Руденко О. В. Істини в епістемології та філософії науки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2009. С. 38–41.
12. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини XX століття. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 6–12.

Методичні поради

Розкиваючи перше питання, потрібно дати визначення поняттям «обґрунтування» та «аргументація». Слід вказати, що українські історики освіти середини XIX – кінця XX ст. використовували абсолютне та порівняльне обґрунтування, конструювали свої міркування в межах емпіричної, теоретичної та контекстуальної аргументації. Серед способів емпіричної аргументації, визначення якої також необхідно подати, у студіях істориків освіти домінували приклади та ілюстрації. Тут радимо навести свідчення з праць А. Андроховича, В. Бузескула, М. Григоревського, Г. Жураківського, І. Лоського, І. Франка, І. Филипчака, М. Ястребова. Надалі слід представити випадки наведення у працях з історії освіти (К. Корж, М. Лавровський, Ф. Тітов та ін.) різних

аналогій, які, по-суті, були гіпотетичними конструкціями, а тому не мали достатньою доказовою сили²⁸.

У другому питанні потрібно дати визначенню поняття «теоретична аргументація», вказати, що вона складається з дедуктивної, системної та методологічної аргументації. Надалі необхідно навести приклади оперування українськими істориками освіти цими способами теоретичної аргументації. При цьому слід враховувати, що навіть історики-позитивісти послуговувалися дедуктивною аргументацією, хоч і декларували симпатії до індукції, а дедуктивні логічні конструкції вважали непотрібною метафізикою (М. Даденков, Г. Жураківський, П. Лисенко, Я. Новицький та ін.). Доцільно проілюструвати застосування українськими істориками освіти системної аргументації, яка особливо послідовно втілювалася в працях радянської доби, що було спричинено домінуванням марксистського вчення. Водночас історики освіти послуговувалися і менш масштабними теоретичними системами та концепціями, які також забезпечували системну аргументацію (доцільно навести приклади з праць Д. Багалія, М. Лавровського, М. Володимирського-Буданова, К. Харламповича, Ф. Тітова). Відтак потрібно вказати і випадки застосування методологічної аргументації. Рекомендуємо при цьому проаналізувати статтю Г. Іваниці щодо застосування «методу соціально-генетичного аналізу»²⁹.

Третє питання доцільно розпочати з визначення поняття «контекстуальна аргументація» й вказати, що вона слугувала у працях вітчизняних дослідників історії освіти додатковим засобом обґрунтування. Потрібно представити декілька прикладів застосування вітчизняними істориками освіти у своїх працях аргументів до традиції (Д. Багалій, М. Володимирський-Буданов, С. Голубєв, Г. Жураківський, М. Походзіло, С. Русова, С. Чавдаров), інтуїції (Д. Багалій, М. Грушевський, Г. Жураківський, О. Мазуркевич, Б. Мітюров), здорового глузду (Г. Жураківський, М. Лавровський, М. Маккавейський), аудиторії (до читачів наративу) (Д. Багалій, М. Лавровський, К. Харлампович), авторитету (М. Григор'єв, О. Дзевєрін, С. Сухорський та ін.), абсурду – *reductio ad absurdum* (Б. Барвінський, К. Харлампович). Рекомендуємо також навести приклади порушення українськими істориками педагогіки «принципу Юма» при аргументації оцінних суджень (Д. Багалій, К. Студинський, І. Тевлін, С. Литвинов тощо)³⁰.

Семінарське заняття № 15

1. Спеціально-історичні методи досліджень історії освіти у застосуванні українських учених

---

²⁸ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 472–474, 517.

²⁹ Там само. С. 475–489.

³⁰ Там само. С. 489–496.

2. Переваги і недоліки застосування історичної статистики у працях вітчизняних дослідників розвитку освіти
3. Психологічний і логіко-семантичний методи у студіях українських істориків освіти

Рекомендована література

1. Вихрущ В. О. Методологія та методика наукового дослідження. Тернопіль : ТАЙП, 2015. 243 с.
2. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина ХІХ – кінець ХХ ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2018. 614 с.
3. Галушко К. Ю. Статистика історична.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Statystyka_istorychna
4. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : «А.П.Н.», 2002. 224 с.
5. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. Київ : Юніверс, 2000. Т. 1. 459 с. ; Т. 2. 500 с.
6. Дройзен И. Г. Историка. Лекции об энциклопедии и методологии истории. Санкт-Петербург : Изд-во «Владимир Даль», 2004. 583 с.
7. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. 227 с.
8. Іваниця Г. До марксівської методології історії педагогіки (Проблема соціально-генетичної аналізи). *Записки Київського інституту народньої освіти*. 1926. Т. І. С. 9–21.
9. Лаппо-Данилевский А. С. Методология истории. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2006. 472 с.
10. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2010. № 4. С. 6–12.
11. Крип'якевич І. П. Нариси методики історичних досліджень. *Український історичний журнал*. 1967. № 2. С. 100–106; № 3. С. 113–115; № 4. С. 106–108; № 7. С. 121–123; № 8. С. 113–116; № 9. С. 130–132; № 10. С. 94–97.
12. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. Москва : Наука, 2003. 486 с.

Методичні поради

Аналізуючи перше питання, слід наголосити, що наукові методи ґрунтуються на логічних (дедукція, індукція) та позалогічних (інтуїція, уява, відчуття) процедурах та їхньому поєднанні – абдукції. Вони, а також загальнонаукові методи (аналіз, синтез та ін.) лежать в основі спеціально-історичних методів: історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, історико-системного. Рекомендуємо навести приклади застосування українськими істориками освіти у своїх працях цих методів, а також вказати на проблемні моменти їх використання (наприклад, історико-

генетичного методу у працях М. Возняка, Г. Жураківського, А. Пекаря, С. Сірополка, І. Ходорківського). Слід відзначити й критику В. Бузескулом історико-порівняльного методу, недоліки у застосуванні історико-типологічного методу радянськими істориками освіти (О. Дзеверін, М. Гриценко, О. Кондратюк, І. Пуха, І. Шиманська). Пропонуємо навести приклади використання ретроспективного методу українськими дослідниками історії освіти³¹.

Характеризуючи друге питання, потрібно відзначити, що історична статистика (відома ще як «статистичний метод») активно використовувалися українськими дослідниками історії освіти, які прагнули математично окреслити чисельність закладів освіти різного рівня, кількість учнів-студентів і педагогів-викладачів, розмір фінансових видатків на освіту впродовж певних історичних періодів тощо. Оперування історичною статистикою збагатило дослідження історії освіти великою кількістю фактичного матеріалу, додало йому об'єктивності, емпіричності, каузальності (або ж видимості цих наукових явищ). Рекомендуємо навести приклади як послуговувалися статистикою у своїх дослідженнях з історії шкільництва українські вчені (наприклад, А. Андрохівич, Д. Багалій, С. Баран, А. Бондар, М. Гриценко, М. Грищенко, Г. Данилевський М. Константинович, І. Пуха, С. Томашівський, І. Франко). Водночас рекомендуємо і вказати приклади таких недоліків застосування «статистичного методу» у працях українських істориків освіти: 1) відсутність повних статистичних даних, використання часткової інформації, яку екстраполювали на весь об'єкт дослідження; 2) відсутність надійних статистичних джерел для виведення навіть приблизних показників; 3) користування середньостатистичними показниками; 4) наведення статистичних даних задля оціночних обґрунтувань³².

У третьому питанні потрібно наголосити, що використання психологічних методів в історичному пізнанні актуалізувалося філософією романтизму та її увагою до внутрішнього світу людини. Тут доцільно навести міркування А. Рославського-Петровського, М. Лавровського, М. Владимирського-Буданова щодо використання емпатійно-герменевтичного пізнання. Потрібно навести приклади застосування методу емпатії в історичних студіях Н. Заверталюк, М. Маккавейського, Г. Паперної, І. Филипчака, І. Шиманської. Застосування методу лексико-семантичного аналізу рекомендуємо проілюструвати студіями Л. Гуревич, О. Дзеверіна, О. Мазуркевича, М. Походзіла, І. Шиманської³³.

---

³¹ Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX ст.): епістемологічні засади : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2018. С. 497–508.

³² Там само. С. 508–513.

³³ Там само. С. 513–517.